

Muzaffer KARATAŞ

Dicle Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Doktora Öğrencisi
Diyarbakır/TÜRKİYE
muzaffer.karatas@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9793-3533

SÂLİM TEZKİRESİNDE SAFAYÎ VE TEZKİRESİNE TENKİTLER

SAFAYÎ AND HIS COLLECTION OF
BIOGRAPHIES CRITICISM IN SALİM'S
COLLECTION OF BIOGRAPHIES

DOI Number: 10.28981/hikmet.457076

ÖZ

Şâir tezkireleri, herhangi bir devirde eser ortaya koyan şâir ve yazarlar ile onların eserleri hakkında doğru bilgilendirme ve değerlendirme yapabilmek, edebiyat tarihi oluşturmak için en önemli sayılabilecek kaynak eserlerdir. Modern anlamdaki edebiyat tarihlerimizin kaynağı durumunda olan şâir tezkireleri, edebiyatımızla ilgili pek çok araştırma için de temel başvuru eserleri arasında yer alır.

Tezkirelerin önemi sadece edebiyat tarihimiz için değil aynı zamanda kültür tarihimiz için de büyüktür. Çünkü bu eserler gerek yazıldıkları dönemde meşhur olan âlimlerin, şâirlerin, şeyhlerin hattat ve müstakşinasların biyografilerini gerekse de bu kimselerin şiir ve eserlerinden örnekler ihtivâ etmeleri bakımından orijinal kaynaklardır.

Kaynaklara baktığımızda şâir tezkirelerinin üzerinde çalışıldığı, çeviri ve inceleme metinlerinin gerek tez gerekse de makaleler halinde yayımlandığı görülmüştür. Çalışma konumuzun kaynağını oluşturan Safâyî ve Sâlim Tezkireleri daha önceleri çalışılmıştır. Ancak bizim üzerinde duracağımız konu bu kişilerin tezkirelerinden ziyâde bu iki tezkirecinin tezkirelerinde birbirlerine olan tenkitleridir. Özellikle Sâlim Tezkiresi'nde Safâyî'nin şahsı ve tezkireciliği için büyük eleştiriler vardır.

18. Yüzyılda yaşamış olan iki tezkireci Safâyî ve Sâlim'in tezkirelerinde 251 şâir ortak olarak ele alınmıştır. Çalışma, bu ortak olarak ele alınan şâirlerden 11'i üzerinde Sâlim'in Safâyî'ye olan eleştirilerini konu edinmiştir.

Tezkirelerinde olan eleştirilerin sebeplerini daha iyi anlayabilmek için çalışmanın başında yazarların hayatları ve tezkirelerinin önemleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra tezkirecilerin tenkitleri ele alınmıştır. Bu tenkitler özellikle iki tezkirede ortak ele alınan şâirler üzerinden tenkit tasnifi yapılarak örnekleriyle birlikte verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tezkire, Sâlim, Safâyî, Tenkit, Şâir.

ABSTRACT

Poet's collection of biographies are recourse work which may be most important in order to constitute literature history inform truely and utilize about poets and clercks who compose in any period and their Works. Poet's collection of biographies are resource for literature history in modern sense and also in the basic reference work in order to research about our literature.

The importance of 'collection of biographies' are great not only for our literature history but also for our culture history since these works are original resources in the point of involving the biographies of famous bookmen, poets, sheiks, calligraphist and music lover and also examples of these peoples' Works and poems.

It has been seem that it has been started to study on poets' collection of biographies from the most important one to the less important one, translation and research texts have been published as both article and thesis. Safayi and Salim's collection of biographies which create resource our study topic have been studied. However, the topic we will dwell on is criticism to each other in the collection of biographies that belong these two clerks in stead of these persons' collection of biographies. Especially in the Salim's collection of biographies there are great criticisms for Safayi's personality and his work.

251 poets has been tackled as common in these two clerks, Safayi and Salim's collection of biographies who lived in 18th century. Studying has been entreated criticisms on more than 11 poets who has been tackled as common from Salim to Safayi.

It has been dwelled on Salim and Safayi's life and the importance of their 'collection of biographies' in order to understand the reason of criticism in collection of biographies better in the begining of work. And then criticism of clercks have been tackled. These criticisms have been given with their examples classifying criticism on poets who have been tackled common in two collection of biographies.

Keywords: Collection of biographies, Salim, Safayi, Criticism, poet.

GİRİŞ

Kökü z-k-r kelimesinden gelen tezkire, kelime anlamı olarak isteneni anma, hatıra getirme, yâd etme mânâlarına gelir. Edebiyat terimi olarak şairlerin hayatlarından ve eserlerinden bahseden ansiklopedik mahiyetteki biyografi mecmualarına verilen isim olarak tanımlanır. Tezkireler bütün doğu edebiyatlarında bir çeşit edebiyat tarihi vazifesi görmüşlerdir. Arap edebiyatında “tabakat” adı verilen bu çeşit eserler, Türk ve İran edebiyatlarında büyük rağbet görmüş ve birçok tezkirenin yazılmasına sebep olmuştur.

Tezkire ilk olarak Arap edebiyatında ortaya çıkmıştır. Bu edebiyat içerisinde bir telif formu geleneğine dönüşen tezkire daha sonra Fars edebiyatına ve buradan da Türk Edebiyatına taşınmıştır. Kelime olarak aynı anlamda kullanılabilirler de Fars ve Türk edebiyatlarında “tabakat” kelimesinin yerine “tezkire” kelimesi tercih edilmiştir.

Tezkirelerde şairlerin hayatı hakkında bilgi verilir, kişilikleri ve eserleri üzerine değerlendirmeler yapılır ve eserlerinden örnekler verilir. Bu yönüyle edebî eleştiriler içerdiği söylenebilir. Tezkireciler bunu yaparken üslûbun sanatlı ve ahenkli olmasına da özen göstermektedir. Öyle ki, bu yönleriyle tezkireler aynı zamanda birer edebî eser niteliği taşımaktadırlar.

Bir edebiyat tarihçisi yapacağı değerlendirmelerde karşılaştırmalardan ve şairlerin birbirleri hakkındaki fikirlerinden yararlanabilir. Özellikle tezkire yazarlarının edebî tenkitleri bu değerlendirme için çok önemli bir ölçü sayılır.

Sâlim tezkiresinde çağdaşı olan Safâyî’yi oldukça sert ve acımasız bir şekilde tenkit etmiştir. Safâyî’nin bilgisiz ve cahil olduğunu ileri sürmüş ve tezkiresinde yer alan bazı şairler hakkında yanlış bilgiler verdiğini bile söylemiştir.

1. SÂLİM EFENDİ

1.1. Hayatı

18. yüzyılın tanınmış şair ve yazarlarından olan Sâlim Efendi’nin hayatını, kendi kaleminden özetleyerek şu şekilde tespit ediyoruz: Tezkiresinde anlattığına göre Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendi’nin yedinci çocuğudur. Kendisinden önceki kardeşleri, hep üç dört yaşlarında ölmüştür. Mirza Mustafa Efendi H.1097 / M. 1686 tarihinde Kâbe’ye gitmiş, orada Tanrı’dan kendisine bir çocuk vermesini dilemiş, İstanbul’a dönüşünden birkaç ay sonra 1099 Cemaziyelevvelinin (1688 Nisan) ortalarında Mehmed Efendi doğmuştur. Dört yıl, dört ay, on gün geçtikten sonra Mehmed Efendi, ilk olarak Yenibahçeli Çelebi Efendi yanında öğrenimine başlar, daha sonra özel hocalardan da ders alır; sarf ve nahiv, maanî, mantık, hikmet, hey’et, hikmet-i işrak, hesap, fıkıh, tefsir, hadis ve edebiyatı da babasından öğrenir, özellikle hadis-i şerifi, Mehmed b. Selâmeti’l- Iskenderani’den tahsil ederek icazet almıştır.

Sâlim Efendi, mülâzemetinin 1104/1693’te Paşmakçızade Seyyid Ali Efendi’nin mührüyle Ebu Saidzade Feyzullah Efendi’den olduğunu söyleyerek, Paşmakçızade Seyyid Ali Efendi’nin ilk şeyhülislâmlığı sırasında 1116 /1704’te *ibtida-i hariç* rütbesiyle Eyüp Siyavuş Paşa Medresesinde hocalığa başladığını bildirmektedir.

Aynı yılın Recep / Kasım ayında yine Seyyid Feyzullah Efendi'den *dahil* rütbesini alır. 1118/1706'da Mehmed Sadık Efendi'nin ikinci şeyhülislâmlığı sırasında *mûsıla-i sahn* pâyesi ile Muid Ahmed Efendi Medresesine atanır. 1120/1708 tarihinde Ebezade Abdullah Efendi'den *sahn* rütbesini alır. Dört ay sonra 1121/1709'da yine Ebezade Abdullah Efendi'den *ibtida-i altmışlı* ile Ebulfazl Mahmud Efendi Medresesine gelir. 1122 Recebinde (1710 Eylül) Paşmakçızade'den *altmışlı hareketi* ile Sinan Paşa Medresesine, aynı senenin Şevvalinde (Aralık) *mûsıla-i Süleymaniye* ile Şehzade Medresesine atanır. 1123 Cumadasında (1711 Temmuz, Ağustos) Paşmakçızade'den *Süleymaniye* rütbesini elde eder. 1125 Muharreminde (1713 Şubat) Ebezade Abdullah Efendi tarafından Süleymaniye Medresesine atanır; aynı yılın Şabanında (Eylül) Süleymaniye Darülhadişi müderrisliğine yükselir.

Tezkiresini bitirip Damat İbrahim Paşa'ya sunması üzerine 1134 Zilkadesinde (1722 Ağustos) bilfiil İstanbul kadısı olur. Kaynaklarda, Sâlim Efendi'nin nerede ve ne zaman öldüğü konusunda çelişkili bilgiler yer almaktadır; biz ise onun, 1156/1743'te Rumeli kazaskerliğinden azlinden sonra öldüğüne dair bilginin daha doğru olduğunu sanıyoruz.¹

Sâlim Efendi, devrinin tanınmış şairleri arasındadır. Pek çok şair onun şiirlerine nazireler yazmıştır. Sâlim Efendi'nin şairliği yanında hattatlığı da vardır. Devrin tanınmış tuğrakeşi, Bahrî mahlasıyla tezkirede hal tercümesi verilen Mehmed Efendi'den 10 yaşları civarında iken hat dersi aldığını kaydeder. Mustakim-zâde'nin Tuhfe-i Hattâtîn adlı eserine alınması da onun, devrinin tanınmış hattatlarından olduğunu doğrulamaktadır.²

1.2. Sâlim Tezkiresinin Önemi

Sâlim Tezkiresi, muhtevasının zenginliği, şairlerin biyografilerine ilişkin oldukça ayrıntılı bilgi vermesi bakımından önemli tezkirelerimizdendir. Sâlim Efendi'nin nasirliği yanında devrinin tanınmış şairlerinden ve hattatlarından oluşu, eserin önemini daha da arttırmaktadır.

Tezkirelerde Latîfi ile başlayan ve artık istisnalar dışında bir gelenek olarak yerleşen elifba sıralaması bu eserde de vardır; ancak her ne kadar Sâlim, "*Hurûfun harf-i sânileri dahi i'tibâr olunmuşdur.*" diyorsa da sıralamada buna titizlikle uyulduğu söylenemez.

Tezkirede iki padişah *II. Mustafa* (İkbâlî) ve *III. Ahmed* (Necîb) dışında 423 şair yer alıyor. 1688-1722 yılları arasında 34 yıllık, uzun olmayan bir zaman dilimini içine almasına rağmen bu sayıda şairi ihtiva etmesi dikkate değerdir. O zamana kadar yazılmış tezkireler içinde 400'den fazla şairi içine alan tezkire sayısının azlığı düşünülürse, bu rakamın önemi ortaya çıkar. Sâlim Efendi'nin kendisinden önceki tezkireleri sayarken ilk iki (Sehî ve Latîfi) tezkire dışında şair sayısı 400'den fazla olan Âşık Çelebi (424 şair), Hasan Çelebi (618 şair), Riyazî (424 şair) ve Kafzade (514 şair) tezkirelerini anması, onları değerli bulduğunu belirtmesi de bir bakıma kendi tezkiresinin önemli olduğunu, en azından onlardan değer bakımından aşağı olmadığını ifade etme isteğindedir.

¹ Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.4.

² Tuhfe-i Hattâtîn, İstanbul, 1928, s. 254.

Sâlim, devrinin şairlerinden pek çoğunu yakından tanımış, onların özel hayatlarına ilişkin bilgiler de vermiştir. Yeri geldikçe, uygun düştükçe kendine ya da başka şairlere ait şiir örnekleri vermiştir. Arapça, Farsça şiirler, atasözleri, kelâm-ı kibar, hadislerden ve Kur'an'dan iktibaslarla ifadesini daha güçlü kılmağa çalışmıştır. Zaman zaman tezkirede sözü edilen şairler arasındaki latifeleri aktarmakla, devrinin mizah anlayışının bugüne yansımaları sağlamıştır. Bu gibi tasarruflar, yazarımızın üslûp özelliklerindedir.

Sâlim, şairlerin hayatlarına dair verdiği bilgilerde titiz davranır ve böyle olması gerektiğini de özellikle belirtir; hatta ilmiye sınıfından şairlerin görev yerlerine ve tarihlerine dair oldukça ayrıntılı bilgiler verir.

Sâlim, ilmiye sınıfından olmayan şairleri hep küçük görmüştür. Meselâ *ehl-i sük'tan* bir iplik satıcısı olan Fezâyî için "...*Fe-keyfe ki zimmetlerinden bir vechile irfân me'mûl olmayan ehl-i hirefden hâlâ ki anlardan da böyle rişte-fürûş makûlesinden bu güne suhan-sâzhğa iktidâr dîde-i insâf ile nigerân olunsa nevâdir-i rüzgârdandır...*" sözleriyle zenaat erbabı hakkındaki kanaatlerini belirtirken şaire verdiği değeri de ifade ediyor. Yine bir tüccarın evlâtlığı olan dîvan kâtibi Künhî için de "...³*Kul cinsinden bu ma'rifetde bir şair bulunmak çeşm-i insâf ile nigerân olunsa nâdirdir...*" diyerek şairin hakkını teslim eder ama ilmiye sınıfı dışındakilere bakış açısını da bir kez daha ortaya koyar. Sâlim'in aynı zamanda bilgili olması gerektiği düşüncesinde oluşu, onu bu konuda Fuzûlî'ye yaklaştırır.

Sâlim Efendi aynı zamanda devrinin tanınmış hattatlarından ve Müstakimzade'nin de hattatlardan bahseden eserine alınmıştır. Kendisinin hattatlığı sebebiyle hattat şairlere de özel bir ilgi gösterdiği söylenebilir.

Sâlim, tezkiresindeki şairlerden çoğu için övgülü sözler kullanıyorsa da bunların çoğu şairlerin kişiliklerine dairedir. Tezkirede şiirler için yapılan değerlendirmeler açısından olumlu tenkitler daha çok görünüyor; ancak sanatlarına ilişkin hiçbir yorum yapmadan şiirlerine örnekler verilen Neş'î, Nasûhî, Nazîf, Nikâtî, Vuslatî gibi şairlerin yanı sıra, sanatlarına yönelik olumsuz tenkit yapılan şair de (Belîğ, Tûrâbî, Cezbî, Zekî-i Kîmyâger, Şermî, Sadrî, Safhî, Safâyî, Aziz, Fennî, Kırımî, Lisânî, Müfîdî, Nâib, Nühâtî, Vücûdî) az değildir. Meselâ bunlardan Cezbî'nin şiiri hakkında "...*Eş'ârında çendân halâvet ve güftârında vaz'-ı âkilânenen mikdâr-ı zerre bir hâlet yoğidi.*" diyor. Zekî-i Kîmyâger hakkında *Heves-i kîmyâgerî ile bî-çâre dü çeşmine hâb-t râhatı harâm etmekle bir mikdâr altunu bakır edip uzhûke-i kibâr-ı enâm olmuş idi.*" diyerek sanatını da şöyle tenkit eder:

"*Eş'ârı dahı çendân tahsîne şâyân olmayıp 'amel-i kîmyâsı gibi kalb u nâsire vü nâ-sezâ ve nâ-şâyeste-i tahrîr ü imlâdır. Husûsan evâhir-i ömründe olan eş'ârı mübtelâ-yı 'illet-i bi-şu'ûrî olduğundan perişân-târ ve hezeyân makûlesi bir vech ile nakl ü beyâna şâyân değildir.*"⁴

³ Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.12.

⁴ Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.12.

Sâlim Tezkiresi, edebiyat tarihimizin kaynakları arasında, bilhassa şairlerin biyografilerine dair ayrıntılı ve güvenilir bilgileri ihtiva etmesi açısından önemli bir yere sahiptir.

2. SAFÂYÎ EFENDİ

2.1. Hayatı

18. yüzyılın tanınmış şair ve yazarlarından olan Mustafa Safâyî, İstanbul'da doğmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra IV. Mehmed'in sadrazamlarından Elmas Mehmed Paşa tarafından korunmuş ve kâtiplik mesleğine girmiştir. Paşa'nın himayesiyle mektubcu ve defteremini olur.⁵ Defter emanetine getirilişini şair Üsküdarî Sırrî, asrında meşhur olmuş şu beyitle ifade etmiştir.

Didi utarid gel gör belâyı

Defter emin oldu Safâyî⁶

Safâyî bir süre İstanbul mukata'acılığı ve kal'e tezkireciliği gibi vazifelerde de bulunur. Biraz safça bir adam olması yüzünden, sadrazama yakınlığını çekemeyenlerin düşmanlıklarını kazanır. Elmas Mehmed Paşa'nın Nemçe seferinde vefatı üzerine, atandığı maliye tezkireciliği vazifesinde uzun süre kalamaz, azlinden sonra ise oldukça sıkıntılı günler yaşar. Ancak Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, 25 yıl önce yazmağa başladığı tezkiresini tamamlayarak Paşa'ya sunmakla durumunu düzelterip, rahata kavuşabilmiştir. Sadrazamın yardımıyla şikk-ı sâni defterdarlığına atanmış, 1725 /1138 yılında vefatına kadar bu görevde kalmıştır.

Sicill-i Osmânî 'de vefat tarihi sehven 1137 Cumâde'l-âhire diye kaydedilmiştir. Fatin Efendi'nin tezkiresinde de vefat tarihinin 1196 şeklinde hatalı olarak verildiğini görüyoruz.

Safâyî'den bahseden kaynaklardan bazılarında onun sâfiyeti üzerinde durularak, fazla zeki olmadığı yolunda ifadeler kullanılmıştır. Vefâtı münasebetiyle, Çelebi-zâde Asım ondan bahsederek: "... *tevâzû ve meskeneti müselleme babayâne bir nîk-nefs âdem idi*", der. Mehmed Süreyyâ da : "...*tevâzû ve meskeneti müselleme, etvârı babayâne bir eyü âdem idi*", şeklinde benzer görüşleri tekrarlar.

Safâyî, aynı zamanda şairdir. Sâlim Efendi Tezkiresi'nde ondan bahsederken, isminin Mustafa olmasından dolayı, aynı kökten Safâyî mahlasını seçtiğini ve öyle tanınmayı uygun bulduğunu söyler.⁷

Safâyî devrinde şiir ve edebiyat çevrelerinde önemli bir kişi olarak tanınmıştır. Özellikle Lâle Devri şairleri arasında seçkin bir yeri vardır. Bu devirde düzenlenen şiir, mûsikî ve sanat toplantılarına katılmış, devlet büyüklerinin yakınında bulunmuş devrin önemli olayları ve yeni yapılan eserler dolayısıyla kasideler, kıt'alar ve tarihler söylemiştir.

⁵ Haluk İPEKTEN, Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu'ara Tezkireleri, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yayınları, Erzurum, 1986, s.105.

⁶ Pervin ÇAPAN, Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.9.

⁷ Sâlim, Tezkiret'-ş-Şuarâ, İstanbul Üniversitesi Ktp. Ty. 2407, yk. 146b.

Sâlim Efendi Tezkiresi'nde Safâyî' nin şairliğini değerlendirirken: "... egerçi eş'ârı öyle halâvet-âşinâ değildir. Fe-ammâ vâdî-i kudemâ üzre mezeden hâli değildir ", der.

2.2. Safâyî Tezkiresinin Önemi

Safâyî eserini tamamladıktan sonra devrin sadrazamı Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya takdim etmiştir. Paşa herkese ve özellikle şairlere, yazarlara ve âlimlere karşı cömert ve mültefit olduğundan Çelebi-zâde Asım Efendi'nin tabirine göre Safâyî Efendi; "...güncâyiş-i havsala-i hayâlınden füzûn-ter kerem ü ihsânlarına mazhar olmuşdur." Yine Râmiz Efendi, onun şıkk-ı sâni defterdarlığına getirilişini, aynı sebebe bağlar.

Safâyî'nin Tezkiresi'ni üstün kılan özelliklerden birisi de, kendisine kadar yapılmayan bir takriz-övgü toplama yoluna gidilmiş olmasıdır.⁸ Safâyî, Tezkire'sini tamamladıktan sonra eserini, çağının tanınmış 18 şair ve bilim adamına göstermiş ve onlara birer takriz yazdırmıştır. Tezkirede toplam 484 şair ele alınmıştır.

Safâyî, İstanbul kadısı olan Sâlim'in takrizine eserinin başında yer vermiştir. Sâlim kitab hakkında uzun ve mübalâğalı medhiyelerde bulunarak: "... cüy-bâr-ı midâd-ı şeker-nihâdların bu vâdî-i dil-güşâ-mübâdiye cârî ve nesim-i dâim- 'anberîn-şemâme-i nefehât-ı güftârların bu gülzâr-ı pür-ezhâra şâri ", etmiştir diyerek:

*Te'âla'llah zihî zibende âşâr-ı Şafâyî kim
Safâ eyler ana bakdıkaçâ yârân-ı safâ her bâr*

*Sezâdır olsa makbül-i e'âlî tarz-ı dil-cûyu
Gülistân-ı hezârân-ı suhandır bu hîn âsâr⁹*

şeklinde takdirlerini belirtir.

Safâyî Tezkiresinin dili oldukça süslü ve ağdalıdır. Safâyî kalemini iyi bir inşâ örneği verebilmek gayesiyle, oldukça itinalı kullanmıştır. Bu gayreti özellikle tezkiresinin mukaddimesinde ve tanınmış şairleri anlatırken açıkça görülür. Buna karşılık eserde, son derece sâde ve teklifsiz bir dille yazılmış kısımlar da vardır.

Safâyî Tezkiresi, edebiyatımızda Latîfî, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi'nin eserleri kadar ehemmiyetlidir. XVII. yüzyılın ikinci yarısıyla, XVIII. yüzyılın başında, özellikle bir kültür ve edebiyat devri olan Lâle Devri'nde yaşayan şairler bakımından çok değerli bir kaynaktır. Yazar şairlerin hayatlarına ait geniş ve ayrıntılı bilgi vermiş, öğrenimini, mesleğini, nerelerde görev yaptığını ve eserlerini kaydetmiştir. Çoğunun ölüm tarihleri de belirtilmiştir. Eserine aldığı şairlerin edebî şahsiyetleri hakkında da değerli fikirler ileri sürmüştür. Ayrıca her şair için bazen

⁸ Hüseyin AYAN, Tezkireler, Atatürk Üniv. Fen-Edeb. Fak. Yay. Erzurum 1983, s.15.

⁹ Pervin ÇAPAN, Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.12.

Safâyî'nin eserini bu konuda oldukça yetersiz bulduğundan, biraz da kıskançlık duygularıyla olsa gerek, ondan bu arada hiç bahsetmez.¹³

Sâlim'in eserinde Safâyî ve eseri hakkında da olumsuz tenkitlerin olduğunu söylemiştik. Bu tenkitler, Safâyî'nin kişiliği, cahilliği ve yeterli tahsilinin olmayışı dolayısıyla imlâyı ve edebiyatı bilmemesi, tezkiresinin tertibinin yanlışlığı, şairler hakkında yanlış bilgi verme hatta kasıtlı olarak şairler hakkında çirkin şeyler yazma konularında yoğunlaşmaktadır. Sâlim, Râşid'in biyografisinde Sâfâyî'yi,

*"Zamânımızda tertîb-i tezkiretü'ş-şuarâ eyleyen Safâyî-nâm nâ-safvet fark-ı âhâd-ı ricâlü'l-kemâle kudreti olmadığından böyle zât-ı kemâl-ittisâfım tercemesin sebt ü tastîr ve rûz-nâmçe-i hâllerin zabt u tahrîr eylediği mahalde deşt-i pehnâ-yı suhanda mak'ad makûlesi olan Kıyâmî-nâm erbâb-ı kemâl-düşmen bir nâ-şâyân-suhanın hevâyî suyunda bunların bazı gazellerine ictirâ eylediği tezyîfi tahrîr ve bu misilli cerideler mecmûa-i edeb ü irfân olacak iken bilâ-mücib bu güne türrehâtı sebk ü tahrîr eylemek mücerred kendinin hamâkatına ve tab'ı matbûunun belâhetine haml olunur. "*¹⁴

diyerek tenkit etmekte ve tahkir edici ifadeler kullanmaktadır. Nitekim Ali Canip Bey, Safâyî'nin, müsveddelerinde bazı şairlerin şahsiyetlerine yönelik olumsuz şeyler de yazdığını, ancak sonradan dostlarının uyarılarıyla düzeltme, değiştirme yoluna gittiğini belirtiyor:

"İhtimâl ki Safâyî, kemâl-i safvetle aklına geldiğini yazmış, sonra arkadaşlarından bazılarının ikâzıyla tayy etmiştir."

Safâyî'nin böyle bir düzeltmeyi, Râşid hakkında da yapmış olduğu ortaya çıkıyor.

Sâlim Efendi eserinde, Safâyî'nin hal tercemesini verdiği bölümde, yazdığı takrizin nezâket eseri olduğunu söylemekten bile çekinmez. Halbuki Sâlim Efendi, eserine aldığı 423 şairin pek çoğunu, "küttâb" sınıfından olduğu için küçümsediği ve durmadan yanlışlarını bulmağa çalıştığı Safâyî'den almış, bu arada Şeyhî'nin *Vekâyî'ül-Fudâlası*'ndan da geniş ölçüde yararlanmış, Tezkiresinin dili hayli ağırdır. Kendisi gibi ilmiyye mesleğinden olanlara daha çok yer vermiş, tarafsız davranmamıştır. Şairlerin sanatlarına dair değerlendirmeleri de her zaman doğru değildir.¹⁵

3.1. Safâyî'nin Şairliğine, Üslubuna ve Dil Özelliklerine Tenkitler

Sâlim eserini yazmaya başladığı sıralarda Safâyî de bir tezkire yazmıştır. Onun eserini beğenmediğini ve sade üslûbuna razı olmadığını belirterek yeni bir şevk ile eserini kaleme alır. Bir anlamda tezkire yazmasının sebebini de açıklayacak şekilde şöyle der:

¹³ Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.6.

¹⁴ Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.13.

¹⁵ Pervin ÇAPAN, Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.14.

"Dîvân-ı hümayûn bendelerinden kademe-i ma'rifete râtib olan enderûn-ı tezkiremizde mestûrû'l-ism Safâyî-nâm kâtib, Tezkiretü's-şu'arâların pâ-nihâde-i ka'de-i sükût oldukları sâl-i güzeste-i vekâyi' samûtundan pîrâne-ser cünbiş-nümây-yı eser olması edhem-i hâme-i sebük-hırâmıma bir şevk-ı cedid ve tâziyâne-i ihtimâm olup yârân-ı safânın bâzâr-ı maârifde dahı değeri olduğu cevher-fürûşân-ı şeh-r-bend-i irfâna şeb-çerâğ-ı Bahr-i Ummân gibi nümâyân ve mihr-i sipihr-i cihânâsâ ayân olmağla bunların evsâfında mezbûrun reftâr-ı sâdesine rızâ-dâde olmayıp dil-i zârım gibi der-künc-i ferâğ olan müsvedde-i hayâlimi bir kâlîba ifrâğ eyleyip ol vezîr-i rûşen-zamîr-i Hâtem-şiyem ve ol âsaf-ı bülend-himmet ü Süleymân-âstânın meclis-i muhteremlerine hemçün hedîyye-i nemle ber-âstân-ı Süleymârî arîza-i ubûdiyyet ma'nâsına arz etmeğe dâmen-der-miyân oldum."¹⁶

Safâyî Tezkiresinin dili oldukça süslü ve ağdalıdır. Bu yönü özellikle tezki-resinin mukaddimesinde ve tanınmış şairleri anlatırken açıkça görülür. Buna karşılık eserde, son derece sâde ve teklifsiz bir dille yazılmış kısımlar da vardır. Safâyî Tezkiresi devrinde bu hususiyeti sebebiyle tenkit edilmiştir. Çağdaşı Sâlim Efendi, Safâyî'yi yücelten ifadelerle bir takriz kaleme aldığı halde, daha sonra onun sâdeliği ve teklifsizliğiyle alay eder. Halbuki aynı devreyi içine alan tezkiresini, Safâyî'den görerek yazmıştır. Buna rağmen tezkiresinde her vesileyle, onun ve eserinin aleyhinde bulunmuştur. Hatta mukaddimesinde:

"Safâyî-nâm kâtib", diye tezyif ettiği Safâyî'nin; "... reftâr-ı sâdesine rızâ-dâde olmadığı için", kendisinin münşiyâne tezkiresini kaleme aldığını söylediği gibi, Safâyî'nin eserinden şahsiyetine kadar uzanan: "... zamanımızda tertîb-i tezkiretü's-şu'arâ eyleyen Safâyî-i safvet-iddi'â hukûk-ı tezkireye ri'âyet etmemişdir.", şeklindeki suçlamalarla tavrını ortaya koymuştur.

Sâlim, tezkiresinde Safâyî'yi anlattığı bölümde, tezkiresini yazmaya başladığında Safâyî'nin aşağıdaki şiiri kendisine gönderdiğini ancak şiirinin ve şairliğinin tat ve zevk vermediğini ifade etmiştir.

Gazel

Devr eder ol serv-kâmet gül-'izârım Mevlevî

Neyveş efzûn eyledi feryâd ü zârım Mevlev

Gitmek ile hep rikâb-ı esb-i nâzında senin

Fahr eder erbâb-ı dil yek-tâ-süvârım Mevlevî

Ser-bürehne sana eyva'llâh der abdâlınam

Mülk-i hüsnün pâdişâhu tâcdârım Mevlevî

Gel kudûmünle müşerref kıl gönüller tahtını

¹⁶ Adnan İNCE, Tezkiretü's-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.6.

Müstemendindir Safâyî şehriyârım Mevlevî¹⁷

"Egerçi eş'ârı öyle halâvet-âşinâ değildir fe-ammâ yine vâdî-i kudemâ üzere mezeden hâli değildir. Bizler de bu tezkireye şürû' eylediğimizde dirîne-i makâllerinden bu gazellerini tahrîr için 'abd-i fakîre irsâl eylemişler idi."

Şair Seyyid Vehbî takrizinde Safâyî'yi mübalâğalı ifadelerle yüceltirken, *Vekâlet-nâme* adlı eserinde:

Safâyî tezkire tezyîl edermiş havfım oldur kim

Eder şâ'ir Fasîhî gibi Mecnûn ile Vartân'ı¹⁸

beytiyle onu iyi ile kötüyü ayırt etmekten âciz bir adam olarak tanıtmıştır.

Sâlim Efendi'yi tezyil eden Râmiz Efendi de Safâyî'nin tezkiresini beğenmiyor gibi davranarak: "...tahrîr eylediği tezkireleri tâ'bîrât-ı münşiyânen egerçi berî...",

dediği hâlde, yine de;

"... sâdece kelâm ve tertîb eyledikleri zevât-ı zevi'l-ihirâmın haklarında evâ'il-i hâlinde ta'bîri ile asarları tayy olursa letâyif-i inşâyâ dâ'ir bir şey kalmayacağı ma'lûm-ı ulî'l-ahyâr olup lâkin târih-i vefeyâtta ve asl-ı neslinde sarf-ı dikkat etmeğin fi'l-cümle şâyân-ı enzâr olmuştur."

şeklindeki ifadelerle hakkını teslim etmiştir.

3.2. Safâyî'nin Bilgi ve Araştırma Eksikliğine Tenkitler

Sâlim, tezkiresinde Emin-i Burusî'yi anlattığı bölümde Safâyî'nin bazı kişileri ele alırken eski söyleyişleri ve mazmunları unuttuğunu, iyice araştırma yapmadığını ve bu yüzden tezkire yazma hukukuna riayet etmediğini söylemiştir.

"Zamanımızda tertib-i tezkiretü'ş-şuarâ eyleyen Safâyî-i safvet iddi'ânın egerçi bunların mahlasların Sâbık olmak üzere kitâbet ü tahrîr ve ba'zı eyyâm-ı cevânî ve hengâm-ı güzeşte-beyânî ile kadd-i hûbân gibi kendi kâmet-i güftârın bî-çâre dirâz ve mü-miyân-ı dil-berânâsâ derdmend ba'zı bârîk-mazmûna âgûş-ı ta'bîrin bâz eylemiştir. Ancak üftâde-i köhne-sâl dirîne-sadedlerin ferâmûş olunmuş künc-i bî-gencinde tâ'r-ı nigâhı pâ-yı ankebütâsâ pâ-bend-i rişte-i nesc-i ihmâl olduğundan bir hoş tettebbu' etmeyip reftâr-ı sâbık ile Sâbık olmasını hayâl ve bu tebdîl-i mahlas-ı güft ü şenîdi gûyiyâ sâmi'a-i pîrânesin kar'-ı visâl etmediğinden harfî's-sîne kitâbet etmekle hukûk-ı tezkireye ri'âyet etmemiştir."¹⁹

Sâlim, tezkiresinde aşağıda şiiri verilen Refdî'yi anlattığı bölümde Safâyî'nin Refdî'nin babasının ismini karıştırdığını ve hata yaptığını söylemiştir. Safâyî Tezkiresinde Refdî'nin babası Bosnavi Abdul-kerim Efendi olarak verilmektedir. Ancak Sâlim Tezkiresinde ise bu isim Sâmi'i Münşi 'Abdül-kerîm Efendi'dir. Sâlim, hataya mübtela olan Safâyî'nin bu iki ismi karıştırdığını söylemiştir.

¹⁷ Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.466.

¹⁸ Pervin ÇAPAN, Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.14.

¹⁹ Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.13.

Ve lehû

*Gülzâr-ı 'aşkı geşt ü güzâr eyledin gönül
Nâmın o bâğ-ı gamda hezâr eyledin gönül*

*Ferhâd kûha Kays ise sahrâya düşdü hep
Sen kûy-ı dil-rübâda karâr eyledin gönül*

Zeyl: Mütercem-i sûtûde-ta 'bîri Safâyî, tezkiresinde tahrîr etdiği mahalde meşhûr u ma'lûm olan Münşi 'Abdü'l-kerim'in mahdûm-ı necâbet-mersûmu olmak üzre ketb ü imlâ etmesi derdmendin mübtela olduğu galatâtdan gayrı bir ma'na verilmez ve illa Sâmi'i Münşi 'Abdü'l-kerîm Efendi dîger münşe'ât-ı meşhûra sâhibi 'Abdü'l-kerim şahs-ı âhar olduğu bî-merâdır.²⁰

3.3. Safâyî'nin Şiir Sahiplerini YanlıŞ Göstermesine Tenkitler

Sâlim, tezkiresinde Zihni'yi anlattığı bölümde Safâyî'nin Zihni'ye ait olan aşağıdaki beyitleri keserek Berber-zâde'ye isnad ettiğini söylemiştir.

Matla'

*Gönülde cilveger nakş-ı hayâlin yâ Resula'llâh
Enîsim rûz ü şeb fikr-i visâlin yâ Resula'llâh*

*Zalâm-ı cürmü perde eyleme lutf et dem-i mahşer
'Înâyet kıl bize 'arz-ı cemâlin yâ Resula'llâh*

"Bu güftâr-ı ber-cesteleri nevâ-yı âğâzede beste olan ilâhiyyâtındandır fe-ammâ Safâyî tezkiresinde ilâhî-i mezbûru Berber-zâde'nin olmak üzre tırâş eylediğinden anlara 'azv eylemiş. El- 'ilmüü 'inda'llâh."²¹

Sâlim, tezkiresinde Sa'dî'yi anlattığı bölümde Safâyî'nin Sa'dî'ye ait olan aşağıdaki beyitleri Es'ad-zâde Çelebi'nin şiirleri olarak gösterdiğini ve hata yaptığını söylemiştir.

Beyt

*Helvâ-yı sükkerîn-i lebin tîz bulurdu dil
Olmasa yâr ile şeker-âb miyânemiz*

*Satranc-ı dehr içinde o şâh-ı serîr-i nâz
Ferzâne-i cihân olacak bir piyâdedir*

²⁰ Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.364.

²¹ Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.310.

"beyt-i merkûmu Şafâyî, tezkiresinde mütercem-i mezkûrun akreb-i akrabâsından olan harf-i kâfda Kâşif mahlası ile rûz-nâmçe-i hâli keşide-i silk-i tahrîr kılınan Es'ad-zâde Çelebi merhûmun olmak üzere tahrîr eylediği sehv ü galat makûlesinden beyt-i mezbûr bunların olduğu ma'lûmumuzdur."²²

Yine Sâlim, tezkiresinde Râsih Beg başlığı altında ele aldığı şaire ait olduğunu ve herkes tarafından ona ait olduğunu bilindiğini söylediği şiiri Safâyî'nin başka bir Râsih'e aitmiş gibi gösterdiğini söyleyerek tenkit etmiştir. Sâlim ve Safâyî Tezkirelerinde Râsih adlı şairin hayatı konusunda ortak bir anlatım söz konusudur. Ancak Sâlim, Safâyî'den farklı olarak bir de Râsih Beg adında bir şairi anlatmıştır. Bu şiirinde Râsih'e değil Râsih Beg'e ait olduğunu ifade etmiştir.

Gazel

Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne

Urma zahmı sîneme peykân peykân üstüne

Yârdan mehcûr iken düşdük diyâr-ı gurbete

Dehr gösterdi bize hicrân hicrân üstüne

Dilde gam var şimdilik sen gelme lutf et ey sürûr

Olamaz bir hânede mihmân mihmân üstüne

Hem mey içmez hem güzel sevmez demişler hakkına

Eylemişler Râsih'e bühtân bühtân üstüne

"gazel-i merkûm bunların zâde-i tab'-ı ra'nâlarından olduğu ma'lûm-ı cümle-i şu'arâdır. Safâyî, tezkiresinde Râsih-i sâbıkû'z-zikrin olmak üzere sebt ü tahrîr ve mütercem-i sâbıkûn rûz-nâmçe-i hâlin beyan eylediği mahalde tastîr etmesi sehv olmuş deyü hüsn-i ta'bîr olunmaktan gayri bir 'ibâret-i dil-pezîr münâsib-i takrîr olunmadı."²³

Sâlim, tezkiresinde aşağıdaki ilahinin Burusî Şeyh Ahmed Kâdirî'nin olduğunu ancak Safâyî'nin ise burada adı geçen Kâdirî'yi başka bir Kâdirî zannederek şiiri ona yazdığını söylemiştir. Burada da hata yaptığını söyleyip tenkit etmiştir.

Beyt

Derd ile âvâreler derdine tîmâr istemez

Tâlib-i didâr olanda fikr-i ağıâr istemez

²² Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.399.

²³ Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.332.

Zeyl: Safâyî, tezkiresinde mütercem-i mebrûru zikr ü tahrîr etdiği mahalde bu İlâhî anların olmak üzere sebt ü tastîr eylemiş.

Beyt

Dil odur ki dâ'im ola mahzen-i râz-ı şuhûd
Tayy ede kevneyni 'arşa eyleye her dem su'ûd

Vermedinse Hak'dan özgeye gönül ey Kâdirî
'Arsâ-i 'aşk içre sensin mazhar-ı ism-i Vedûd

"Fe-emmâ bu 'azv ü isnâdda galat u sehv vâkı' olmuştur. Bu ilâhî-i mestûr Burusî Şeyh Ahmed Kâdirî'nindir ki zamânında ana Gîsûdâr derler imiş. Eski bir 'aşık-ı tarikat-âşinâdır. İlâhî-i mezkûrda Kâdirî mahlası güzerân eylediğinden bu Kâdirî'yi o Kâdirî olmak üzere sebt ü tastîr eylemiş."²⁴

3.4. Safâyî'nin Yanlış Bilgi Vermesine Tenkitler

Sâlim, tezkiresinde Rezmî'yi anlattığı bölümde Safâyî'nin Enis'in "kat kat helal olsun" matlalı şiirine nazire olmak üzere aşağıdaki beyiti kaydetmiştir. Ancak bu matlanın o beyite nazire olmadığına aşikâr olduğunu söylemiştir. Bu durumu Safâyî'nin hayalciliğine ve helal olsun lafzını gördüğü için onu nazire sandığına bağlayarak tenkit etmiştir.

"Safâyî, tezkiresinde Enîs-i nâdire-gûnun kat kat helâl olsun matla'-ı ma'rûfuna tanzir olmak üzere mütercem-i mezkûrun, beyt:

İçip gül-ruhların sad-berge dönsün al al olsun
Helâk etsen beni ol dem sana kanım helâl olsun

matla'-ı dil-pezirlerini egerçi tahrîr eylemiş. Fe-ammâ bu matla' ol beyte nazire olmadığı 'ayân ve dakîka-şinâsân-ı şi're nümâyândır. Zîrâ ana tanzîr olunan nezâyirde ber- müttehim kat kat helâl olsun lafzı bi-'aynihî beslenmek üzere tanzîr ve şeyh-i sebük-refîârın meslek-i ma'hûdânesine göre ta'bîr olunmuştur. Belki mütercem-i mebrûrun matla'-ı mezbûrî bi-re'sihî bir güftâr ve beyt-i şeyhe nazire olmadığı aşikârdır. Bî-çâre helâl olsun lafzını gördüğü gibi nazîr olmak kıyâs ve şu 'le-i cevvalê-i hayâlden pîrâne-ser bu tahkîki iktibâs eylemiş."²⁵

Sâlim, Reşid'i anlattığı bölümde de yine Safâyî'nin 'ârî lafzı üzerinden yanlışlık yaptığını ve kişileri yine karıştırdığını söyleyerek tenkit etmiştir.

Latîfe: 'Asrımızda tertîb-i tezkiretü'-ş-şuarâ eyleyen Safâyî'nin utrûfetü'l-istiğrâb olan tertîb-i nâ-mürettebü'l-ebvâbında mütercem-i sâlifü'z-zikrin rûz-nâmçe-i hâlin takrîr etdiği mahalde bu lugazı kitabet ü tastîr, (mısra):

Cevfî gerd-i gubârdan 'ârî

²⁴ Adnan İNCE, Tezkiretü'-ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.579.

²⁵ Adnan İNCE, Tezkiretü'-ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.347.

msra'ın ketb ü imlâ eyledikte 'ârî lafzını nahle delâlet etmek vechi üzre evvel-i hurûf-ı hecâ olan harf-i elifle tahrîr etmesini mehâric-i hurûfa ri'âyet eyleyen ba'zı nev-heves müteşâ'irlerin esnâ-yı müşâ'arede elifle Âlî Efendi'nin yok 'ayn ile 'Âlî Efendi'nin şi'ri deyü 'arz-ı hüner etdiklerinden bedter idigi rûz-ı rûşenden azherdir.²⁶

3.5. Safâyî'nin Şair İsimlerini Yanlış Vermesine Tenkitler

Sâlim kendi tezkiresinde ve Vefeyât-ı Tarîh-i Emîr Buhârî'de aşağıdaki beyitin şairinin Reşîd olduğunu belirtmiştir. Ancak Safâyî'nin tezkiresinde bu şiiri Rüşdî'ye ait olarak gösterdiğini söylemiştir. Hatta Sâlim, bir kimsenin ismini bilmeden onun lakabının ve namının harflerinin yerini değiştirmenin doğru olmadığını ve Safâyî'nin bunu yaptığını söylemiştir. Bu sebeple tenkit etmiştir. Safâyî Tezkiresinde Rüşdî adıyla ele alınan şair ile Sâlim Tezkiresinde Reşîd-i Diger adıyla ele alınan şairlerin hayatları aynıdır. Sâlim Tezkiresinde Rüşdî adıyla anlatılan şairin hayatı farklıdır. Sâlim, Safâyî'nin bu iki şairi birbirine karıştırdığını bu yüzden de aşağıdaki şiiri yanlış kişinin olarak gösterdiğini ifade etmiştir.

Beyt

Şîşe-i 'arş-ı berîne vaz' eder Kerrûbiyân

Sünbül-i bâğ-ı cinândır dūd-ı âh-ı 'âşıkân

Latîfe: Mütercem-i mezkûrun mahlası Reşîd olmak üzre mazbûtumuzdur ve Vefeyât-ı Tarîh-i Emîr Buhârî'de dahi böylece mestûrdur. Ancak Şafâyî, tezkiresinde merkûmun mahlasın Rüşdî olmak üzre tahrir eylemiş. Gerçi madde-i kelime birdir ammâ fi'lde tahkîk-i nâm şân-ı erbâb-ı ihtimâmdandır. Bir kesin ismini bilmeden iftirâ ve lakab u nâmının hurûfundan ba'zısın ba'za takdîm ya hod te'hîr etmeğe ictirâ' güçdür. Husûsâ emr-i merkûm hukûk-ı e'immeden ola ki anlara bühtân bâ 'is-i hirmân olduğundan gayri bir ednâ bahâne ile rûz-ı mahşerde elinden tahlîş-i girîbân olunmayacağı cümleye 'ayândır.²⁷

SONUÇ

Bu çalışmadaki amacımız, 18. yüzyılın önemli tezkirecilerinden olan Sâlim ile Safâyî'nin tezkirelerini karşılaştırarak birbirleri hakkında olan tenkitleri tespit etmektir. Çalışmaya başlamadan önce hem Sâlim Tezkiresi hem de Safâyî Tezkiresi üzerine yapılan araştırmaları inceledik. Bu araştırmalardan özellikle Sâlim'in Safâyî'yi ve onun tezkiresini yoğun bir şekilde tenkit ettiğini tespit ettik. Bu tespitten sonra da iki tezkirede ortak olarak yer alan 251 şair üzerinden Sâlim'in Safâyî'ye olan tenkitlerini ve bunların sebeplerini çözmeye çalıştık.

Öncelikle şunu söylemekte yarar var. Sâlim Safâyî'yi cahillik, yanlış bilgi vermek, tahsilsizlik, edebiyatı ve tezkire yazmayı bilmemek gibi ağır ithamlarla suçlamıştır. Zaman olarak Safâyî Sâlim'den önce tezkiresini yazmıştır. Bu sebeple

²⁶ Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.353.

²⁷ Adnan İNCE, Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005 s.353.

Safâyî'nin Sâlim'i tenkit etmesinin imkanı da yoktur. Ancak Sâlim tezkiresini yazmaya başladığı sıralarda Safâyî'nin tezkiresi yazılı halde bulunduğu için tenkit etme tarafı Sâlim üzerine yoğunlaşmıştır.

Sâlim ve Safâyî tezkirelerinde ortak olarak ele alınan şairlerden yaklaşık 15 tanesinde Sâlim birebir Safâyî ismini kullanarak tenkit etmiştir. Tenkit ederken özellikle 'sehv ve galat' kelimelerini sıkça kullanmıştır. Hatta bazen daha da ileriye giderek Safâyî'nin galatata mübtela olduğunu söylemiştir. Bunun dışında şairlerin ele alınış şekillerinde bir ortaklık söz konusudur. Farklılık olan bölümlerin bazılarında Sâlim Safâyî'yi tenkit ederken haklılığını ispatlamak için kanıtlar göstermiştir. Bu Sâlim'in doğru bilgiye ulaştığını göstergesidir. Ancak bunun yanında Sâlim'in de doğruluk ve yanlışlığından tam olarak emin olamadığı bilgileri verirken ifadenin sonuna 'Doğrusunu Allah Bilir' diye not bıraktığı görülmüştür.

Bütün bu karşılaştırmalardan hareketle, Sâlim'in Safâyî'yi tenkit ettiği ve ispatını yapabildiği konularda haklılık payının olabileceğidir. Ancak bilgisinden tam olarak emin olmadığı konularda bile tenkit etmesinin altında farklı sebeplerin olduğu da açıktır. Nitekim Sâlim, tezkiresini oluştururken Safâyî tezkiresinden yararlanmıştı. Ayrıca Sâlim'in de tezkiresinde ilmiye sınıfından olan ve hattat olduğu için kendi mesleğinden olan şairlere daha çok yer verdiği, onları aşırı övdüğü de tespit edilmiştir. Hatta bu yönüyle de Sâlim tenkit edilmiştir. Bir de Sâlim'in Safâyî'yi kışkırdığı konusunda da görüşler vardır.

Bizce dikkati çeken en önemli noktalardan biri adı geçen bu iki tezkirecinin 18. yüzyıl şairlerinin çoğunu ortak olarak ele almaları ve şairlerin bilgilerine karşılaştırmalı olarak ulaşılabilmesidir.

Bu çalışma neticesinde Divan Edebiyatında tezkirecilerin birbirleri hakkında olumsuz fikirlerinin olabileceğini, birbirlerini kıskanabileceklerini ve aralarında bir rekabetin olabileceğini gördük. Bununla birlikte tezkirelerin Divan Edebiyatı sahası araştırmacıları için ne kadar önemli olduğu da ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- AYAN, Hüseyin(1983) *Tezkireler*, Atatürk Üniv. Fen-Edeb. Fak. Yay. Erzurum, s.15.
- COŞKUN, Menderes (2007) *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, dergâh yayınları, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (2003) *Divanlar Arasında*, Kitabevi Yayınları, İstanbul
- ÇAPAN, Pervin (2005) *Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî- İnceleme-Metin-İndeks*, AKM Yayınları, Ankara.
- ÇİFTÇİ, Hasan (1988) *Klasik Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:10, Erzurum.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2008) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 25. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara.
- DİLÇİN, Cem (2005) *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- İNCE, Adnan (2005) *Sâlim Efendi, Tezkiretü's Şu'arâ Sâlim Efendi- İnceleme-Metin-İndeks*, AKM Yayınları, Ankara.
- İPEKTEN, Haluk (1986) *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu'ara Tezkireleri*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ders Notları, Erzurum.
- İSEN, Mustafa vd. (2009) *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- İSEN, Mustafa (2009) *Şâir Tezkireleri*, Grafiker Yayıncılık, Ankara.
- KOCAKAPLAN, İsa (2007) *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KÜLEKÇİ, Numan (1995) *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- LEVEND Agâh Sırrı (1984) *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- LEVEND, Agâh Sırrı (2008) *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- OKUYUCU, Cihan (2006) *Divan Edebiyatı Estetiği*, LM Yayınları, İstanbul.
- ONAY, Ahmet Talât (2007) *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, (haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, , Ankara.
- PALA, İskender (1995) *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- YÖNTEM, Ali Canib (1927) *Safâyî Efendi ve Eseri*, Hayat Mecmuası, Ankara, c.2 S.49,s.442.
- YEŞİLYURT, Hava (2015) *Sâlim ve Safâyî Tezkirelerindeki Biyografik Bilgilerin Karşılaştırılması*, Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın.